

ประเพณีสงกรานต์ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนา คุณค่าทางจริยธรรมของชีวิตและสังคม^๑

Songkran Tradition as Tool for Development to the Ethical Values of Life and Society

พระครูสิริรัตนานวัตร (ทวี จานวโร), ผศ. ดร.

Ven.Asst.Prof.Dr. Phrakrusiriratananuvat (Tawee Tānavaro)

อาจารย์วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติการพัฒนาการ กิจกรรม กระบวนการและคติความเชื่อ และศึกษาคุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์ ทำการศึกษาครอบคลุมทุกภูมิภาคของประเทศไทย ได้แก่ ภาคกลาง ภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคใต้ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และวิเคราะห์ข้อมูลเป็นรายภูมิภาค

ผลการวิจัย พบว่า

ภาคกลาง สงกรานต์มีประวัติและพัฒนาการมาจากประเพณีการเล่นในฤดูแล้ง เป็นช่วงที่สิ้นฤดูการเก็บเกี่ยวผลจากกิจกรรมและเป็นการเตรียมที่จะทำในปีต่อไป มีกำเนิดจากประเทศอินเดีย กิจกรรมพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงคือการแข่งขันขายหยัง สะบ้า ชักเย่อ แสดงผีตาโชน มีกระบวนการประจำวันคือทำบุญตักบาตร สรงน้ำพระสงฆ์ รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ทำบุญอุทิศส่วนกุศล ประกวดนางสงกรานต์ มีคติความเชื่อว่าเป็นการเปิด

^๑ บทความจากการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์ ทู่นสนับสนุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โลกมนุษย์และโลกนรกทั้งหมด มีคุณค่าทางจริยธรรมจากปัญหา ๓ ราศี เป็นประเพณีที่
ให้กำเนิดแก่วັນประมงแห่งชาติ วันครอบครัว

ภาคอีสาน สงกรานต์มีประวัติและพัฒนาการจากประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่
หรือประเพณีสิบสองเดือนของไทย มีกิจกรรมที่มีชื่อเสียงคือ เล่นโง่กบ สะบ้า ฝีตาโชน
ชาโลกเถก มอญซ่อนผ้า ชักเย่อ ก่อเจดีย์ทราย มีกระบวนการปฏิบัติกัน คือในตอนเช้า
เข้าวัดทำบุญตักบาตร ปล่อยนกปล่อยปลา สรงน้ำพระสงฆ์และพระพุทธรูป ตอนเย็นก็
เวียนเทียนแห่ต้นดอกไม้รอบๆ องค์พระประธานในวัดใกล้บ้าน มีคติความเชื่อว่าเป็น
การเปิดประตูรก ปล่อยสัตว์นรกทำให้สัตว์นรกได้รับอาหารที่ญาติทำบุญอุทิศให้ เป็น
การแสดงความกตัญญูตเวทีของลูกหลาน มีคุณค่าทางจริยธรรมในการสร้างจิตสำนึกต่อ
การรดน้ำดำหัว ก่อเจดีย์ทราย ไม้ค้ำต้นโพธิ์ และฝีตาโชน รวมถึงถือเป็นวันประมงแห่ง
ชาติ วันครอบครัว วันอภัยโทษซึ่งกันและกัน

ภาคเหนือ สงกรานต์มีประวัติและพัฒนามาจากประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่
และมีตำนานสืบทอดมาจากประเทศอินเดีย ลาว พม่า มอญ มีกิจกรรมการละเล่นหลาก
หลาย โดยแห่ดอกไม้ทรงปราสาทหรือทรงพระพรางค์ การแสดงฝีตาโชน ทำบุญตักบาตร
ปล่อยนกปล่อยปลา สรงน้ำพระ รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ประกวดนางสงกรานต์ มีความเชื่อว่า
เปิดโลกของเทวดาโลกมนุษย์และโลกนรก มีแหล่งจริยธรรมจากปัญหา ๓ ราศี ฝีตาโชน
รดน้ำดำหัว ขอศีลขอพรจากผู้ใหญ่ของลูกๆ หลานๆ

ภาคใต้ สงกรานต์มีความเป็นมาและมีกำเนิดมาจากการบรรจบกันของราศีเมษ
กับราศีมีน ซึ่งเป็นหนึ่งในราศีสิบสองราศี มีกิจกรรมแสดงเต็นรำมโนราห์ สรงน้ำ
พระพุทธรูป สรงน้ำพระสงฆ์ แห่ปราสาทดอกไม้ แห่ปราสาทผึ้ง ก่อเจดีย์ทราย รดน้ำ
ดำหัวผู้ใหญ่ ทำบุญตักบาตร ปล่อยนกปล่อยปลา มีความเชื่อว่า เป็นประเพณีทำบุญอุทิศ
ส่วนกุศลไปให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว มีคุณค่าทางจริยธรรมสูงที่สร้างจิตสำนึกใน
วัฒนธรรมอันเป็นภูมิปัญญาของไทย

Abstract

Study of research on an Critical Study of Moral Value in Songkran Festival, its object is the study of history and development, activities, processes, belief and moral values of Songkran Festival. This research is defined its area and group people of 4 parts in Thailand, namely; middle part, eastern part, north part and south part. Its method is the interview of simple group people and the composition of interview in each part of Thailand.

The result of research is found that the middle part of Thailand defines the background of this festival as the playing in the summer which is the finish of farming and the beginning of next farming. Its origin was born in India. The activities of playing are Khayang, Saba. Its process is making merit; the bath of Buddha, to give water to adult, the dedication of died men, miss Songkran show. They believe that the world open all beings. Its values are moral problems of 3 signs of zodiac, the source of national day of freedom for fishes and family day.

The Eastern part of Thailand defines the background of the festival as the 12 months of festival in Thailand. Its famous activities of playing are Kongkop, Saba Pheetakhon, Khatoktek, Monsonpha, sand pagoda. In the morning, an actual practice is making merit, to give the freedom of fishes, the bath of monks and the Buddha Images. In the Evening, peole do the parade of flower tree around the main Buddha Hall in a temple near village. The people believe that the open world for men, demons. Its moral value is the conscience of bath for adults, the making of sand pagoda, the helping of Bodhi-tree and Pheetakhon including national fishing, family day and apologetic day.

The North part of Thailand defines the background of the festival as the 12 months of festival and record from India, Laos, Burma. Its activities of playing is the castle of flower or pagoda form, Pheetakhon show, make merit, to give the freedom of fishes, to give the bath of monks and Buddha Image, to give the bath of adults, miss Songkran show. They believe that the world of gods men and demons open. Its source of moral value from 3 problems of 3 signs of zodiac, Pheetakhon, the bath of adults and require blessing from adults.

The South part of Thailand defines the background of festival as the meeting of March sign and April sign of zodiac which is one of 12 signs of zodiac. Its activities of playing are Manorah dance, to give water to the Buddha Image, to give water to monks, the parade of flower castle, honey parade, sand pagoda, to give water to adults, miss Songkran show. They believe that died kinsmen will get all things from dedication to them. Its moral value is the cultural conscience as Thai folk wisdom.

๑. บทนำ

ความจำเป็นของจริยธรรมในประเพณีสงกรานต์ นับว่าเป็นอนุศาสน์ที่สอนจริยธรรมแก่ มนุษย์มาช้านานคือเป็นจริยธรรมที่ได้รับการแสดงออกเป็นรูปธรรมแล้วปฏิบัติผ่านประเพณีสงกรานต์ นี้ทั่วประเทศ จริยธรรมมีความสำคัญต่อมนุษย์ คือมนุษย์เป็นผู้กระทำ เป็นผู้ใช้ทรัพยากร และมนุษย์ เป็นผู้รับผลกระทบจากการใช้จริยธรรมเอง เมื่อเป็นดังนี้ มนุษย์จะปฏิบัติต่อมนุษย์ด้วยความ เคารพนับถือต่อบุคคล มีมารยาททางสังคมต่อกัน มีการช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน ซึ่งความจริงในทาง พระพุทธศาสนากำหนดจริยธรรมว่าด้วยเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมไว้ชัดเจน เรียกว่าทศ ๖ มี ๖ คู่ซึ่งจะปฏิบัติแบบปฏิการะต่อกัน คือ พ่อแม่ต่อบุตรธิดา อาจารย์ต่อศิษย์ สามีต่อภรรยา มิตรสหาย ต่อมิตรสหาย นายจ้างต่อลูกจ้าง และสมณพราหมณ์ต่อชาวบ้าน มนุษย์จะปฏิบัติต่อสัตว์อื่น ๆ รวมทั้ง พืช น้ำ ไฟ ป่าด้วย ตัวอย่างในวินัยสงฆ์บัญญัติห้ามภิกษุสงฆ์บิสดาระลงน้ำ หรือเทของเน่าของเสีย ลงในน้ำ ทั้งนี้เพราะจะเกิดพิษภัยนั่นเอง ตัวอย่างมนุษย์จริยธรรมต่อน้ำผ่านประเพณีลอยกระทงด้วยการนำเครื่องสักการะปักลงในกระทงแล้วลอยน้ำ ถือเป็นกรสักการบูชาและขอขมาพระแม่คงคานั่นเอง ในทางธรรมนั้นหมายถึงการแสดงความกตัญญูทศเวทที่ต่อพระแม่คงคาในฐานะที่ท่านดูแลรักษาน้ำ ให้เราใช้ ตรงกันข้ามนี้ ถ้าเราปฏิบัติไม่ดีต่อกันก็จะเกิดผลกระทบเกิดอันตรายต่อเรากายหลัง เช่นว่า ถ้าเราปฏิบัติไม่ดีต่อพ่อแม่ ต่อครูอาจารย์ก็จะถูกประณามจากสังคม ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ เรียกได้ว่า มีรายการให้เราปฏิบัติต่อกันในเทศกาลสงกรานต์ครบถ้วน

ความจำเป็นของจริยธรรม ต้องบอกว่ามีความจำเป็นที่ต้องคงไว้ รักษาไว้ด้วยการปฏิบัติจาก จิตสำนึกของคนทุกรุ่น ทุกวัย ทุกเพศ ในทางปฏิบัตินั้นจะเห็นได้ชัดทีเดียวเมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ ผู้คนทั้งหลายที่ไปทำงานต่างที่ต่างถิ่นพากันกลับบ้านถิ่นฐานบ้านเกิดของตน โดยเฉพาะพื้นที่กรุงเทพมหานครนั้น เมื่อลูกจ้างกลับบ้านกันในเทศกาลนี้ ทำให้พื้นที่กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล หรือเกือบทุกจังหวัดก็ว่าได้เจียบเหงา ก่อนและหลังเทศกาลนี้ ๗ วันจะเป็นวันเดินทาง ซึ่งเดินทางกันไม่ว่า ทางน้ำ ทางบก ทางอากาศ ทุกเที่ยวพาหนะล้วนแต่บอกว่าเต็ม ทางรัฐบาลมีโครงการรณรงค์ว่า ๗ วันอันตราย ทั้งนี้ก็เพราะเกิดจากความจำเป็นที่เราจะมีจิตสำนึกต่อวัฒนธรรมประเพณี เพื่อปฏิบัติ ภารกิจตามรายการเทศกาลสงกรานต์ มีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล ก่อเจดีย์ทราย สร้างน้ำพระ รดน้ำ ดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ ขอศีลขอพร ผูกมือผูกแขน ปลอ่ยนกล่อ่ยปลา ร่วมกันแสดงการเล่นตาม ประเพณีพื้นบ้านต่างๆ ซึ่งการแสดงออกทางกายภาพต่างๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดการปฏิบัติธรรมร่วมกัน สามารถละลายกิเลสได้ คนที่เคยเกลียดกันก็จะรัก เป็นการอโหสิกรรมแก่กัน และได้กายสามัคคีซึ่งจะ นำพาหมู่คณะให้เกิดสุข ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สุขา สงฆสฺส สามคฺคี”

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาเนื้อหาสาระด้านประวัติการพัฒนากิจการ กิจกรรม กระบวนการ และคติความเชื่อของประเพณีสงกรานต์

๒.๒ เพื่อศึกษาคุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์

๓. วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนการศึกษา คือ การศึกษาเอกสาร และ การศึกษาภาคสนาม ใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการวิจัย

๓.๑ ขอบเขตของการวิจัย

๑) **ขอบเขตเนื้อหา** ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหา ตามกรอบแนวคิด ดังนี้ ประวัติและพัฒนากิจการของประเพณีสงกรานต์ กิจกรรมที่ปฏิบัติในประเพณีสงกรานต์ กระบวนการของประเพณีสงกรานต์ คติความเชื่อของประเพณีสงกรานต์ คุณค่าทางจริยธรรมของประเพณีสงกรานต์

๒) **ขอบเขตระยะเวลา** ระยะเวลาการวิจัย ๑ ปี ในปีงบประมาณ (ตุลาคม ๒๕๕๒ - กันยายน ๒๕๕๓)

๓) ขอบเขตพื้นที่และกลุ่มประชากร:

- ๑) พื้นที่ภาคกลาง ได้แก่ ชุมชนวัดหนองขุนชาติ ตำบลหนองสรวง อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี จำนวน ๑๐ คน
- ๒) พื้นที่ภาคอีสาน ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านเม็กใหญ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี จำนวน ๑๐ คน
- ๓) พื้นที่ภาคเหนือ ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านบ่อภาค อำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก จำนวน ๑๐ คน
- ๔) พื้นที่ภาคใต้ ได้แก่ ชุมชนวิทยาลัยศรีโสภณ ตำบลมะม่วงสองต้น อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน ๑๐ คน

๔. ผลการวิจัย

๔.๑ ผลการวิจัยกลุ่มประชากรภาคกลาง

ประวัติและพัฒนาการ สงกรานต์ มาจากประเพณีการเล่นน้ำแล้ง ล้นฤดูกาลเก็บเกี่ยว ผลจากพืชไร่ และเตรียมการทำกิจกรรมในฤดูกาลใหม่ มีกำเนิดจากประเพณี ๑๒ เดือน ที่เรียกกันทางภาคอีสานว่า ฮีตสิบสองคองสิบสี่ เชื่อกันว่ามีกำเนิดเกิดขึ้นที่ประเทศอินเดียก่อน เป็นประเพณีที่มีประโยชน์และสร้างความสามัคคี

กิจกรรม มีการเล่นขงเหย้ง สะบ้า ก่อเจดีย์รูปต่างๆ แสดงผีตาโขนในประเพณี สอนให้เรา มีสติทุกเมื่อ มีการจัดพิธีสงฆ์ในประเพณีสงกรานต์ เพราะจะได้รับอานิสงส์มาก มีการรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่เพื่อขอศีลขอพรเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง จัดพิธีก่อเจดีย์ทราย เพราะถือเป็นการทดแทนดินทรายที่ติดเท้าเราไป

กระบวนการ วันแรก ที่ ๑๓ เมษายน ในวันนี้ตอนเช้าจะทำบุญตักบาตร ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บุพการีชน ปล่อยนกปล่อยปลา บางคนถือศีลกินเจ สายหน่อยก็สงฆ์น้ำพระสงฆ์และพระพุทธรูป ตอนเย็นก็เวียนเทียนแห่ต้นดอกไม้รอบๆ องค์พระประธานในวัดใกล้บ้านของตน วันที่ ๑๔ เมษายนตอนเช้าก็ทำบุญตามปกติเหมือนแรก พอสายแล้วก็รดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ อำนวยอวยพรต่อกันและกันพร้อมๆ ไปกับการเล่นน้ำกัน การที่เรียกว่าวันเนา นั้น เพราะเป็นเหตุของราศีมีนกับราศีเมษโคจรมาทับกันพอดี วันที่ ๑๕ เมษายน ในประเพณีสงกรานต์ มีการทำอะไรกันบ้าง ทำไมจึงเรียกว่าวันเถลิงศก เป็นวันสุดท้ายของสงกรานต์

คติความเชื่อ มีความเชื่อว่า เปิดประตูรก เปิดโลกนรกทั้งหมด ทำให้สัตว์นรกได้รับอาหาร ที่ญาติทำบุญอุทิศให้ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุพการีที่ซัดจากธิดาทั้ง ๗ ของท้าวภิลพรหม ปัญหา ๓ ชาติที่ว่า ตอนเช้า ชาติอยู่ที่ไหน ตอนบ่ายอยู่ที่ไหน และตอนเย็นอยู่ที่ไหน เราเชื่อว่า เป็นปัญหาจริยธรรมของเทวดาถามกัน คือคนเราต้องทำตนให้งามทั้งสามเวลานี้ด้วยการล้างหน้า แต่งตัวให้เรียบร้อยก่อนไปทำงาน น้ำลูบอกให้เย็นใจตลอดเวลาในตอนบ่าย และล้างเท้าก่อนเข้านอนตอนกลางคืน

ปัญหา ๓ ชาตินี้จะให้ประโยชน์มาก ทำให้เรามีวินัยในตนเอง รักความเรียบร้อย รักสะอาด ในร่างกาย ปัญหาที่ว่า เตียรของท้าวมหาพรหม เมื่อตัดแล้ว นำไปทิ้งที่ไหนก็ได้ แสดงให้เห็นถึงว่า ต้องเคารพนับถือท่าน ยกท่านไว้ในที่สูง การปล่อยนกปล่อยปลาในประเพณีสงกรานต์นี้ มีความเชื่อกันว่า จะทำให้ตนอายุยืนยาวนานดังปลาที่ปล่อยได้น้ำใหม่ ทางราชการจึงถือวันสงกรานต์เป็นวันประมงแห่งชาติด้วย

คุณค่าทางจริยธรรม ถือกันว่า เป็นเทศกาลให้กำเนิดแก่วันต่างๆ หลายวัน กล่าวคือ วันประมงแห่งชาติ วันพบญาติ วันกตัญญูกตเวที วันนอภัยโทษแก่กัน มีตัวอย่างว่าการพบกันของญาติพี่น้องครอบครัวเกิดจิตสำนึกที่ไปทำงานต่างบ้านต่างถิ่น ได้กลับบ้านพบพ่อแม่และญาติพี่น้องเพื่อกิจกรรมและแสดงออกทางธรรม ด้วยรดน้ำดำหัว ผูกข้อมืออวยชัย ทำบุญอุทิศส่วนกุศล ทอดผ้าป่าสร้างกุฏิศาลา เป็นต้น และประเพณีนี้จะสามารถสร้างสมานฉันท์ให้เกิดได้จากประเพณีสงกรานต์ ทั้งนี้เพราะถือว่าเป็นวันนอภัยโทษ จากการเล่นสนุกต่างๆ ที่ไม่ถือสาแก่กัน การก่อเจตีย์หรือขนทรายเข้าวัดกิติการนำไม้ค้ำยันต้นโพธิ์ไว้ตามวัดต่างๆ กิติ จะมีผลให้เกิดบุญกุศลแก่ชีวิตเรา เพราะการก่อเจตีย์ทรายนั่น ถือว่าเป็นการทดแทนเมตตินดินทรายที่ติดเท้าเราไป โบราณถือว่าเป็นบาปที่นำของวัดออกไปภายนอก ส่วนไม้ค้ำยันต้นโพธิ์นั้น ก็คือให้ชีวิตมันคงแข็งแรง ถ้าเป็นอายุก็ยืนยาว ไม่ตายเสียก่อนวัยอันควร เหมือนกิ่งก้านต้นโพธิ์ที่ได้ค้ำยันไว้ โบราณว่าคนที่อายุยืนนั้น ถือว่าเป็นคนมีบุญด้วย คติธรรมเรื่องผีตาโขนที่ออกมาแสดงในประเพณีสงกรานต์นั้น ให้ข้อคิดและตรงกับหลักธรรม คือว่า เรื่องผีตาโขนนี้ จะมีคติธรรมให้ข้อคิดเตือนใจแก่เราว่า ให้เราระวังระไวในการละเล่น อย่าเล่นจนเพลินลืมน้ำดื่ม ลืมเป็นลืมตาย ให้รู้จักทางหนีทีไล่เมื่อเกิดภัยมา ดังนั้น ผีตาโขนก็คือตัวสตินั่นเอง ให้คนที่กำลังเล่นอย่างสนุกสนานนั้นไม่ประมาท ถ้าเล่นสนุกแล้วไม่มีความระมัดระวัง ก็จะตกอยู่ในความประมาท มีข้อเปรียบเทียบว่า คนที่ประมาทนั้นเหมือนกับคนตายแล้ว คือตายจากความดีความงาม หรือสิ่งที่จะพึงมีพึงได้ ถ้าไม่ประมาทก็เหมือนกับคนที่ไม่ตาย คือตื่นตัวอยู่เสมอ มีสติทุกเมื่อ ตรงกับคำว่า ความไม่ประมาทเป็นทางแห่งความไม่ตาย

๔.๒ ผลการวิจัยกลุ่มประชากรภาคอีสาน

สงกรานต์พัฒนาการจากประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ หรือประเพณีสิบสองเดือนของไทย ตรงกับเดือนเมษายน ส่วนกำเนิดของสงกรานต์นั้น มีกำเนิดจากประเพณีสิบสองเดือนนี้เช่นเดียวกัน เพราะเดือนนี้เสร็จการเก็บเกี่ยวข้าวกล้าในไร่นาแล้ว เมื่อคนภายหลังเกี่ยวข้าวไร่นากันหมดแล้ว ก็อยากสนุกสนานกัน บังเอิญว่าได้ข้อสรุปตกลงเล่นกันในเดือนเมษายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูร้อนพอดี จึงเล่นน้ำกัน เมื่อกาลนานเข้ากลายเป็นประเพณี มีต้นกำเนิดเกิดขึ้นที่ประเทศไทย บ้างบอกว่ามีต้นกำเนิดจากประเทศอินเดียตกทอดมาถึงประเทศไทย บ้างก็บอกว่าเกิดขึ้นในสมัยสุโขทัยนี้เอง บ้างก็บอกว่ามาจากมอญ จะเห็นได้ว่านิยมเล่นกันมานานตั้งแต่ดินแดนต้นกำเนิดของไทยคือมณฑลยูนนาน เสฉวน และพม่าใหญ่ การที่ประเพณีสงกรานต์มีอายุกลายาวนานมาถึงทุกวันนี้ ก็เพราะว่าเป็นประเพณีที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยอย่างยิ่ง โดยเฉพาะจริยธรรม คติธรรมที่แฝงอยู่ในประเพณีสงกรานต์มีมาก เช่นว่า ปัญหา ๓ ราตรี การรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษเป็นวันกตัญญูกตเวทีตาธรรม

กิจกรรม มีการละเล่นโง่งกบกัน สะบ้า ผีตาโขน ขาโถกเถก มอญซ่อนผ้า ชักเย่อ และมีการละเล่นที่สำคัญคือผีตาโขน เป็นการสร้างสีสันในประเพณีสงกรานต์ คือให้มีเรื่องสนุกบ้าง น่าก๊วบบ้างปะปนกันไป ดังนั้น คนโบราณจึงต้องเตือนลูกหลานเสมอว่า อย่าสนุกจนลืมตัว ต้องหาที่หนีที่ไต่ด้วย นอกจากนี้จัดพิธีสงฆ์หน้าพระสงฆ์ เป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง เพราะธรรมดาหน้าร้อนนั้น พระสงฆ์ท่านก็ร้อนด้วย หากมีใครนำน้ำไปสงฆ์ท่าน ถือว่าได้อานิสงฆ์มาก เท่ากับสงฆ์หน้าพระพุทธรูป นอกจากนี้ยังถือว่าเป็นการสะเดาะเคราะห์ด้วย การที่รดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ในวันสงกรานต์ มีจุดประสงค์ให้เกิดความสุขกายสบายใจ เพราะถือว่าคนแก่เป็นคนมีบุญ มีอายุยืนยาวจากการดูแลรักษาความดีของตนเองไว้ ถือว่าท่านรู้ดีรู้ชั่วมาก่อนถือว่าเป็นโอกาสของลูกหลานญาติมิตรจะนำความชุ่มเย็นมาให้ท่านสบายใจ แล้วจะได้โชคได้ลาภ และเป็นการขอศีลขอพรจากท่าน อำนวยอวยชัยให้ลูกหลานมีสุขภาพกายใจดี มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานด้วย มีการก่อเจดีย์ทรายเพื่อสร้างพุทธศิลป์ให้เกิดขึ้น ถือเป็นการทำนุซาสักการะพระรัตนตรัยด้วย อีกนัยหนึ่งถือเป็นการทดแทนเมตตาดีนเมตตาดีที่ติดเท้าเราออกจากวัดวาอารามไป จึงต้องนำมาทดแทน นอกจากนี้ยังเป็นการจำลององค์พระปรมาภิไธยที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ บรรจุพระธรรม บรรจุเครื่องบริขารของพระพุทธเจ้าด้วย

กระบวนการ ตอนเช้าจะพากันเข้าวัดกันก่อน เป็นการเริ่มต้นพิธีสงกรานต์ด้วยทำบุญ ตักบาตร ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บุพการีชน ปล่อยนกปล่อยปลา บางคนถือศีลกินเจ สายหน่อยก็สงฆ์หน้าพระสงฆ์และพระพุทธรูป ตอนเย็นเวียนเทียนแห่ต้นดอกไม้รอบๆ องค์พระประธานในวัดใกล้บ้านของตน ตอนเช้าวันที่ ๒ ทำบุญตามปกติเหมือนแรก พอสายแล้วรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ อำนวยอวยพรต่อกันและกันพร้อมๆ ไปกับการเล่นน้ำกัน หรือปล่อยนกปล่อยปลาไปตามความเชื่อที่เป็นมงคล การที่เรียกว่าวันเนา นั้น เพราะเป็นเหตุของราศีมีนกับราศีเมษโคจรมาทับกันพอดี

วันที่ ๑๕ เมษายนนี้ ตอนเช้าก็เหมือนสองวันแรกคือทำบุญตักบาตร แต่จะเล่นน้ำกันหนักขึ้น เพราะเป็นวันสุดท้ายของสงกรานต์ ที่เรียกว่าวันเถลิงศกนั้น คือถือตามราศีเมษเคลื่อนย้ายจากราศีมีน ทำให้เกิดศกใหม่ เป็นปีใหม่ของไทย แล้วมีการเฉลิมฉลองปีใหม่กัน

คติความเชื่อ เป็นการเปิดประตูนรก ปล่อยสัตว์นรกทำให้สัตว์นรกได้รับอาหารที่ญาติทำบุญอุทิศให้ เป็นการแสดงความกตัญญูต่อดีของลูกหลาน เราเชื่อเรื่องนี้ว่า เป็นความศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นปัญหาจริยธรรม เป็นผลให้มนุษย์นำมาปฏิบัติ คนที่ปฏิบัตินั้นจะเป็นที่โปรดปรานของเทวดาอย่างมาก ปัญหา ๓ ราศีนี้มีประโยชน์มาก เพราะทำให้เรามีวินัยในตนเอง รักความเรียบร้อย รักสะอาดในร่างกาย เป็นเสน่ห์ต่อผู้พบเห็น การนำเคียวของท้าวมหาพรหมไปนั้น ก็เท่ากับว่าไม่ให้ความเคารพท่าน การไม่เคารพนั้นก็เท่ากับว่า ปฏิบัติธรรม ก็จะได้รับความสะดวก ร้อน ทำมาหากินไม่เจริญ ก้าวหน้า หลักธรรมของพระพุทธศาสนาถือพ่อแม่เป็นดังพรหม มีความเชื่อว่าการปล่อยปลานั้น จะทำให้อายุยืนยาว ดังปลาได้น้ำใหม่ เพราะเชื่อว่าการให้ชีวิตเขาก็เท่ากับยืดอายุของเราด้วย อานิสงฆ์มีจริง ให้ชีวิตแก่ท่าน แล้วท่านก็ให้ชีวิตแก่เรา เรื่องนี้ มีตำนานว่า ถือคติที่มานพสองพี่น้องที่จะเคราะห์

ร้ายถึงแก่ชีวิตได้ แต่ได้ช่วยนำปลาในสระหน้าแล้งที่น้ำกำลังแห้งไปปล่อยในแม่น้ำ ทำให้ปลานั้นได้ชีวิตใหม่ที่รอดตายได้ คดีนี้เป็นความเชื่อ แต่ทางการ แม้จะเป็นช่วงหน้าแล้ง น้ำน้อยแท้ๆ แต่ก็ถือ เป็นฤกษ์ยามปล่อยพันธุ์ปลาลงแม่น้ำได้ ทั้งๆ ที่น้ำจะปล่อยพันธุ์นี้ในฤดูฝน น้ำนองเต็มตลิ่งปลาจะรอดมากกว่า

คุณค่าทางจริยธรรม ให้กำเนิดวันประมงแห่งชาติ วันครอบครัววันพญาตีพีน้อง (เพราะใครอยู่ที่ไหนก็มาพบหน้ากัน) วันกตัญญูกตเวที วันอภัยโทษแก่กัน โดยเฉพาะวันพญาตีนั้น เมื่อถึงประเพณีนี้ เกือบทุกคนมีจิตสำนึกในตัวเองด้วยการเรียนรู้ต่อๆ กันตามวัยตามรุ่นของอายุ ผู้เกิดก่อนเป็นแบบอย่างที่ดีของคนเกิดภายหลัง มีนิทานเล่าสู่กันฟัง มีประสบการณ์นำมาเล่าเปิดเผย เกิดการเรียนรู้เป็นทอดๆ อย่างนี้

สงกรานต์เป็นประเพณีที่สามารถสร้างสมานฉันท์ให้เกิดได้แน่นอน ทั้งนี้เพราะถือว่าเป็นวันอภัยโทษ จากการเล่นสนุกต่างๆ ที่ไม่ถือสาแก่กัน เราจะได้ยินเพลงกีฬาร้องว่า กีฬา กีฬา เป็นยิววิเศษ แก้กองกิเลสทำคนให้เป็นคน คำนี้ยอดมาก คือการละเล่นด้วยกัน แสดงให้เห็นถึงความรักกัน ถ้าไม่รักกันจะเล่นด้วยกันไม่ได้ หรือไม่รักกันเลย แต่เมื่อได้เล่นด้วยกันแล้วทำให้รักกันมากขึ้น ถ้าผิดก็ให้อภัยกันด้วยดี การก่อเจตีย์ทรายนั้น ถือว่าเป็นการทดแทนเมตตาหิน ดินทรายที่ติดเท้าเราไป ส่วนไม้ค้ำยันต้นโพธิ่นั้น ก็คือให้ชีวิตมั่นคงแข็งแรง ถ้าเป็นอายุก็ยืนยาว ไม่ตายเสียก่อนวัยอันควร เหมือนกิ่งก้านต้นโพธิ์ที่ได้ค้ำยันไว้ เรื่องผีตาโชนนั้น จะให้ข้อคิดว่า ให้เราระวังระไวในการละเล่น อย่าเล่นจนเพลิน สลึมเป็นสลึมตาย ให้รู้จักทางหนีทีไล่เมื่อเกิดภัยมา แท้จริงแล้วเป็นปริศนาธรรม คือผีตาโชนคือตัวสติของตนเอง ให้คนที่กำลังเล่นอย่างสนุกนั้นไม่ประมาท

๔.๓ ผลการวิจัยกลุ่มประชากรภาคเหนือ

สงกรานต์มีความเป็นมาจากประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ของไทยภาคอีสาน และถือว่าเป็นกำเนิดของสงกรานต์ด้วย สงกรานต์นี้น่าจะมีกำเนิดที่ประเทศอินเดียบ้าง ลาวบ้าง ตกทอดมาถึงประเทศไทย การที่ประเพณีสงกรานต์มีอายุกาลยาวนานมาถึงทุกวันนี้ เพราะว่าเป็นประเพณีที่ปฏิบัติพร้อมกันหลายประเทศ นอกจากอินเดีย ลาวแล้ว ยังมีประเทศอื่นอีก เช่น เขมร เวียดนาม ประเพณีนี้ถือว่าเป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยอย่างยิ่ง โดยเฉพาะจริยธรรม คติธรรมที่แฝงอยู่ในประเพณีสงกรานต์มีมาก ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยโบราณ และนิสัยคนไทยคือชอบรื่นเริงเล่ยกิจกรรมพื้นบ้านมาเล่นร่วมกัน เพื่อเฉลิมฉลองในวันขึ้นปีใหม่และทำต่อๆ กันมาจนเป็นประเพณี และพัฒนามาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน

กิจกรรม มีการละเล่นหลากหลาย คือ มีการแห่ดอกไม้ทรงปราสาทหรือทรงพระปรางค์ การแสดงผีตาโชน เพื่อหลอกคนที่เล่นสนุกสนานกันอย่างลืมนับเป็นลืมนตาย ให้มีสติเวลาเล่นนั่นเอง ผีตาโชนคิดว่าเป็นคติธรรมที่ฉลาดของคนสมัยก่อนที่คิดพิธีผีตาโชนขึ้นมา เพื่อเตือนสติลูกหลานที่สนุกสนานกันในวันสงกรานต์จนลืมเรื่องการทำบุญอุทิศบุญไปให้ปู่ตา ย้ายายที่ตายไปแล้ว การสงฆ์น้ำพระสงฆ์ นั้น เป็นการชำระล้างมลทินในจิตใจของตน ถือพระสงฆ์สะอาดแล้ว เราก็จะสะอาดด้วยบุญ และได้ทำบุญอย่างหนึ่ง เพื่อเป็นการขอขมาลาโทษที่อาจประมาทพลาดพลั้งล่วงเกินพระรัตนตรัยโดยไม่รู้ตัว มีการขอพรให้เกิดความสุขกายสบายใจ เพราะถือว่าคนแก่คนแก่เป็นคนมีบุญ มีอายุยืนวันฉะมี การขนทรายเข้าวัดเพื่อสร้างพุทธศิลป์ให้เกิดขึ้น เท่ากับว่าได้สร้างพระปรางค์จำลองที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือเจดีย์บรรจุพระอัฐิธาตุพระอรหันต์อื่นๆ ถือเป็นการทำงานชาลัการะพระรัตนตรัยด้วย อีกนัยหนึ่งถือเป็นการทดแทนเมตตดินเมตตทรายที่ติดเท้าเราออกจากวัดวาอารามไป จึงต้องนำมาทดแทน

กระบวนกร วันที่ ๑๓ เมษายน ตอนเช้าเริ่มต้นพิธีสงกรานต์ด้วยทำบุญตักบาตร ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บุพการีชน ปล่อยนกปล่อยปลา บางคนถือศีลกินเจ สายหน่อยก็สงฆ์น้ำพระสงฆ์ และพระพุทธรูป ตอนเย็นเวียนเทียนแห่ต้นปราสาทรอบๆ องค์พระประธานในวัดใกล้บ้านของตน วันที่ ๑๔ เมษายน ตอนเช้าทำบุญตามปกติเหมือนแรก พอสายแล้วรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ อำนวยอวยพรต่อกันและกันพร้อมๆ กับการเล่นน้ำกัน หรือปล่อยนกปล่อยปลาไปตามความเชื่อที่เป็นมงคล จากนั้นมีการเล่นน้ำกัน วันที่ ๑๕ เมษายน ตอนเช้าก็เหมือนสองวันแรกคือทำบุญตักบาตร สงฆ์น้ำพระก่อเจดีย์ทราย แต่จะเล่นน้ำกันหนักขึ้น เพราะเป็นวันสุดท้ายของสงกรานต์ ที่เรียกว่าวันเถลิงศกนั้นคือถือตามราศีเมษเคลื่อนย้ายจากราศีมีน ทำให้เกิดศักราชใหม่ เป็นปีใหม่ของไทย แล้วมีการเฉลิมฉลองปีใหม่กันด้วยการยิงสลุตหรือป็นขึ้นฟ้ากันยกใหญ่

คติความเชื่อ เป็นประเพณีพบญาติพี่น้อง เป็นประเพณีเปิดโลกเทวดา โลกมนุษย์ โลกนรกให้เห็นกัน หรือเป็นประเพณีแห่งความรักกัน การปล่อยนกปล่อยปลาในประเพณีสงกรานต์นั้นก็

มงคลตามชนิดของสัตว์ เช่นเต่าจะทำให้อายุเรายืน ถ้าเป็นปลาไหล ทำให้หน้าที่การงานไหลลื่น ถ้าเป็นปลาตุ๊กทำให้เรามุ่งมั่น อดทน ถ้าเป็นปลาสร้อยทำให้เรามีบริวารมากมาย นอกจากนี้ยังความเชื่ออีกว่าเป็นบ่อเกิดจริยธรรม บ่อเกิดความรักความสามัคคี ความกตัญญูรู้คุณ และการให้อภัยซึ่งกันและกัน คติราศี ๓ ราศีนี้ ทุกภาคที่ผ่านมามีคติเดียวกัน คือถือเป็นปัญหาของเทวดา ทำให้เรารู้ว่าเทวดาต้องรักษาศรัทธา เราเชื่อเรื่องนี้ว่าเป็นความศักดิ์สิทธิ์เพราะเป็นปัญหาจริยธรรมของเทวดาตามกัน เป็นผลให้มนุษย์นำมาปฏิบัติ คนที่ปฏิบัตินั้นจะเป็นที่โปรดปรานของเทวดาอย่างมาก ทั้งนี้เพราะคนเราต้องทำตนให้งามทั้งสามเวลานี้ด้วยการล้างหน้า แต่งตัวให้เรียบร้อยก่อนไปทำงาน น้ำลูบอกให้เย็นใจตลอดเวลาในตอนบ่าย และล้างเท้าก่อนเข้านอนตอนกลางค่ำ

คุณค่าทางจริยธรรม เป็นประเพณีให้กำเนิดแก่วันต่างๆ หลายวัน กล่าวคือ วันแห่งการแสดงความกตัญญูทวดเทวี วันอภัยโทษแก่กันแล้วยังถือเป็นวันกลับบ้าน วันครอบครัว วันสมานฉันท์ และวันพบปะสังสรรค์อีกด้วย ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนคือ การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี มีสิ่งที่เป็นโบราณจารย์กำหนดมาก็ปฏิบัติตาม แล้วคุณธรรมจริยธรรมจะเกิดขึ้น มีจิตสำนึกต่อวัฒนธรรมก็ได้ ตัวอย่างที่เห็นแสดงออกตามพื้นถิ่นอย่างง่าย ๆ คือการรดน้ำดำหัว มีการเคารพกราบไหว้สิ่งเคารพและผู้หลักผู้ใหญ่เพื่อความเป็นสิริมงคลต่อชีวิต สามารถสร้างสมานฉันท์ได้อย่างแน่นอน เพราะเรียกอีกอย่างว่า สามัคคีคือพลัง ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ความสามัคคีนำมาซึ่งความสุข เพราะที่สามัคคีกันแสดงว่ารักกัน การชนทรายเข้าวัดนั้น ก็จะได้อันสงฆ์มาก จะให้เพิ่มพูนบุญลาภมากมายในชีวิตจนนับไม่ถ้วน ส่วนไม้ค้ำยันนั้น เชื่อกันว่าจะค้ำจะคุณทวีโชคลาภไปเรื่อยๆ คติธรรมจากผีตาโชนนั้น ถือกันว่าเป็นบุคลาธิษฐานให้ขบคิดแก่เรา นั่นคือ เมื่อมีความสนุกสนานในประเพณีสงกรานต์นั้น สิ่งที่เจือปนกันมาคือความน่ากลัว ความทุกข์ทรมาน เป็นการให้สติแก่เรา

๔.๔ ผลการวิจัยกลุ่มประชากรภาคใต้

มีกำเนิดมาจากการบรรจบกันของราศีเมษกับราศีมีน คนโบราณเชื่อกันเรื่องฤกษ์ยามอยู่แล้ว จึงทำการฉลองฤกษ์ยามนี้กัน แต่ราศีในช่วงเดือนนี้อากาศร้อนมาก คนจึงหาวิธีแก้ร้อนด้วยการเล่นกีฬาทางน้ำในหน้าร้อน จากการเชื่อในเรื่องฤกษ์ยามของคนโบราณ ราศีประจำปี ๑๒ ราศีจึงมีส่วนสำคัญต่อชีวิตเหมือนกัน เพราะชีวิตจะดีหรือร้ายก็ขึ้นอยู่กับราศี ถ้าปีไหนชีวิตไปอยู่ในราศีชื่อคาบปีนั้นก็แย่ เจ็บป่วยตลอดปี แต่ปีไหนราศีตกเป็นปราสาท ปีนั้นดีขึ้น สงกรานต์นี้น่าจะเกิดขึ้นที่ประเทศไทยของเราเอง แต่ไม่ทราบว่าเริ่มมีกันมาสมัยใด การที่ประเพณีนี้มีมาช้านานเพราะเป็นประเพณีที่มีคุณค่า มีประโยชน์ เป็นแหล่งวัฒนธรรม จริยธรรม สร้างจิตสำนึกของคนได้ทุกวัย ตั้งแต่ลูกเล็กเด็กแดงไปถึงเฒ่าชรา

กิจกรรม มีรามโนราห์ สรงน้ำพระพุทธเจ้า สรงน้ำพระสงฆ์แห่ปราสาทดอกไม้ แห่ปราสาทผึ้ง ก่อเจดีย์ทราย รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ แสดงผีตาโชน ที่ภาคใต้มีการเล่นผีตาโชนกันน้อยมาก แต่จะรู้

จากภาคอื่นๆ เช่นภาคอีสาน โดยเฉพาะจังหวัดเลย มีชื่อเสียงมาก และก็เข้าใจถึงปรัชญาธรรมของเราดีพอทางอินเทอร์เน็ตบ้าง จากการไปเที่ยวมาบ้าง โดยเฉพาะจากลูกหลานที่มาเล่าให้ฟัง

กระบวนการ วันที่ ๑๓ เมษายน เข้าทำบุญตักบาตร ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บุพการีชน ปล่อยนกปล่อยปลา บางคนถือศีลกินเจ ตอนสายก็สงฆ์น้ำพระสงฆ์และพระพุทธรูป ตอนเย็นเวียนเทียนแห่ต้นปราสาทรอบๆ องค์พระประธานในวัดใกล้บ้านของตน ในวันที่ ๑๓-๑๕ เมษายน ตอนเช้าทำบุญตามปกติเหมือนแรก พอสายแล้วรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ อำนวยอวยพรต่อกันและกันพร้อมๆ ไปด้วยกับการเล่นน้ำ ปล่อยนกปล่อยปลาไปตามความเชื่อที่เป็นมงคล การที่เรียกว่าวันนั้น เพราะราศีมีนกับราศีเมษโคจรมาบรรจบกันพอดี วันสุดท้ายเป็นวันเถลิงศกนั้น คือถือตามราศีเมษเคลื่อนย้ายจากราศีมีน คนโบราณถือว่าเป็นศักราชใหม่ แล้วมีการเฉลิมฉลองปีใหม่อันด้วยการยิงปืน ตีฆ้องร้องไชโย

คติความเชื่อ ความเชื่อว่าเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับเทพกับพรหมจากการทวยปัญหา ๓ ราศี การรดน้ำดำหัว การเวียนประทักษิณ การก่อเจดีย์ทราย การปล่อยนกปล่อยปลา มีคติมาจากประเพณีสงกรานต์

คุณค่าทางจริยธรรม ความสำนึกในวัฒนธรรมอันดีงามของไทย ส่วนประโยชน์นั้นมีมากเหลือที่จะนับเหมือนกัน มีการละเล่นพื้นบ้านที่ถือเป็นมรดกตกทอดมาถึงลูกหลานปัจจุบันนี้ จนเกิดเป็นจริยธรรม คุณธรรมสร้างจิตสำนึกให้มีความเมตตากรุณาต่อชีวิต มีการปล่อยนกปล่อยปลา ปลูกฝังให้คนรู้จักรักชีวิตอื่นๆ ในทางพุทธศาสนากำหนดเป็นศีล ๕ ข้อแรก ศีล ๒๒๗ กำหนดเป็นปาราชิกข้อ ๒ ก็แสดงว่าสำคัญ ถ้าใครประพฤติสมบุรณ์ก็แสดงว่ามีจริยธรรม คุณธรรมดีเลิศสามารถสมานฉันท์ดียิ่ง การชนดินทรายเข้าวัดนั้น ถือว่าเพิ่มพูนบุญลาภมากมายเช่นกองทราย ส่วนไม้ค้ำยันนั้น เชื่อกันว่า ช่วยค้ำให้ดำรงอยู่ ไม่ให้ลั่นไป และคุณทวี คือเพิ่มพูนบุญทวีให้มากขึ้น นอกจากนี้มีการแสดงผีตาโชนด้วย จะให้ข้อคิด ให้สติ ให้เราไม่ประมาทในการทำงาน การเล่นเกม การกิน ทุกอย่างที่ทำอยู่ เราต้องรู้ว่าทุกอย่างเป็นสิ่งที่มาคู่กัน เมื่อมีสุขก็มีทุกข์ตามมา ดังนั้น ผีตาโชนก็คือตัวสติ ปรากฏด้วยคำว่าไม่ประมาท

๕. อภิปรายผล

ประวัติและพัฒนาการ สงกรานต์ มีประวัติที่มา ๒ นัยด้วยกัน กล่าวคือ มีนัยมาจากอินเดีย มีตำนานอยู่ว่า เศรษฐีสองผิวเมียแต่งงานกันแล้วไม่มีบุตรด้วยกัน ทำให้ภรรยาโกรธแค้นหาเหตุหาภัยให้สามี เศรษฐีจึงไปบวชอยู่ที่วัดร้างแห่งหนึ่ง มีพระภิกษุอยู่มากมาย เศรษฐีจึงไปบวชด้วย แต่ไม่สามปีก็สึกกลับมาบ้าน เศรษฐีจึงไปบวชที่วัดร้างแห่งหนึ่ง มีพระภิกษุอยู่มากมาย เศรษฐีจึงไปบวชด้วย แต่ไม่สามปีก็สึกกลับมาบ้าน เศรษฐีจึงไปบวชที่วัดร้างแห่งหนึ่ง มีพระภิกษุอยู่มากมาย เศรษฐีจึงไปบวชด้วย แต่ไม่สามปีก็สึกกลับมาบ้าน เศรษฐีจึงไปบวชที่วัดร้างแห่งหนึ่ง มีพระภิกษุอยู่มากมาย เศรษฐีจึงไปบวชด้วย แต่ไม่สามปีก็สึกกลับมาบ้าน

การที่สงกรานต์เกิดขึ้นในเดือนเมษายนก็เพราะถือเอาคติที่ราศี ๒ ราศีคือราศีมีนกับราศีเมษ โจรมาบรรจบกันแล้วตัดกันคือทาบเกี่ยวกันในเดือน ๒ เดือนนี้ ก็สอดคล้องรับกันกับชื่อประเพณีที่ว่าสงกรานต์ ที่แปลว่าโจรมาบรรจบกันแล้วตัดกันพอดี เมื่อเป็นดังนี้จะเป็นประเพณีสงกรานต์ในเดือนอื่นๆ ไม่ได้ การเล่นน้ำกันในประเพณีนี้ก็มาจากคติตรงที่ธิดาทั้ง ๗ คนที่ต้องเปลี่ยนวาระกันนำเศียรของบิดามาสร้งน้ำแล้วเวียนรอบเขา ๖๐ นาที แต่บังเอิญว่าเป็นเดือนเมษายนซึ่งเป็นฤดูร้อนก็จึงถือคติเล่นน้ำกันในฤดูร้อน ก็เท่ากับวันสงกรานต์เดือนเมษายนนั่นเอง

กิจกรรม เมื่อประเพณีสงกรานต์มาถึง ทุกคนก็ตื่นตื่นเตรียมตัวเตรียมใจพร้อมจะเล่นสงกรานต์กันแล้ว สิ่งแรกที่ต้องเตรียมหาหน่ยคือเสื้อผ้าลายดอก เพราะดูแล้วมีสีสัน งดงามดี จากนั้นตอนเช้าก็เข้าวัดทำบุญตักบาตร อุทิศส่วนกุศล ตกตอนเย็นก็สวดมนต์ก่อนเจดีย์ทราย ปล่อยนกลปล่อยปลา ในช่วงกลางวันก็เล่นน้ำ สาดน้ำ ทาแป้งทาน้ำหอมไปตามประสา กิจกรรมบางพื้นที่นั้นน่าสนใจมาก มีการแสดงผีตาโขน เกิดความสนุกสนาน ส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ดีมาก แห่ต้นดอกไม้รอบวิหาร บางที่ทำต้นดอกไม้พิเศษคือใช้ดอกไม้แห้งแทนดอกไม้ เรียกว่าต้นดอกไม้แห้ง แล้วแห่รอบๆ พระวิหารในตอนกลางคืน ผู้คนทั้งหลายก็แห่แห่ เต็ม ฟ้อน รำ อย่างสนุก แล้วผีตาโขนก็จะออกมาตอนนี่ การละเล่นอื่นๆ มีโองกบ ขาหยั่ง เล่นสละบ้า มอญซ่อนผ้า

กระบวนการ วันที่ ๑๓ เมษายน เป็นวันมหาสงกรานต์วันแรก จะเริ่มต้นวันสงกรานต์กันที่วัดโดยทำบุญตักบาตร อุทิศส่วนกุศล แผ่เมตตา ก่อเจดีย์ทราย สาดน้ำกันบ้าง เมื่อถึงกลางวันที่จะ

เล่นน้ำกันหนักหน่อย ปัจจุบันนี้ตามถนนหนทางจะตั้งบ่อมตั้งโองน้ำใช้ขันสาด บางคนใช้สายยางฉีด

วันที่ ๑๔ เมษายน เป็นวันเนา ผู้คนจะเล่นกันเหมือนวันแรก บางที่หน่วยงานราชการ สนับสนุน โดยเฉพาะเทศบาลปิดถนนสาดน้ำกันโดยเฉพาะ ในกรุงเทพมหานครย่านนักท่องเที่ยว ต่างประเทศพักอาศัยคือถนนข้าวสาร บางลำพู ก็จะประพรมน้ำสาดน้ำกัน

วันที่ ๑๕ เมษายน เป็นวันเถลิงศก คือเข้าสู่ราศีใหม่เป็นราศีเมษ และคนไทยถือคตินี้เป็นวัน ปีใหม่ ในโอกาสนี้จะทำการเฉลิมฉลองกันด้วยการยิงสลุต บ้างก็ยิงปืน ภาคเหนือจังหวัดพิษณุโลก เรียกว่าสังกาดขึ้น

คติความเชื่อ เรามีคติความเชื่อที่ว่า ความรู้กับความจากปัญญา ๓ ราศี ซึ่งเป็นปัญหาเกิดคาถา ที่เด็กกับผู้ใหญ่เปลี่ยงปล้ำกันมากเพียงนี้ ซึ่งกบิลพรหมเป็นผู้ตั้งปัญหาท้าทายกับเด็กหนุ่มชื่อธรรมบาลกุมารคล้ายว่าเกิดเมื่อวาน ในที่สุดกบิลพรหมผู้ใหญ่มีกิตติศัพท์ เป็นปรมาจารย์บอกมนต์แก่คน ชมพูทวีปทั่วไป ต้องมาตัดเศียรของตนบูชาความรู้แก่ธรรมบาลกุมาร นี่ก็เป็นอุทาหรณ์ว่า ไม่ควร ยึดถืออายุมากกว่าความจริง เพราะความรู้ความสามารถไม่อาจวัดกันด้วยอายุ นั่นคือไม่ควรดูหมิ่น คนอื่นแม้เป็นผู้ nhỏ อย่างในกรณีของธรรมบาลกุมารแม้จะอายุน้อยแต่มีความรู้ความสามารถ สามารถตอบปัญหา ๓ ราศีกับกบิลพรหมผู้มีความเก่งฉกาจ เป็นผู้ใหญ่ มีความรู้ความสามารถ มากมาย อย่าพึงดูหมิ่นคนอื่น คือแม้ว่าจะเป็นผู้ใหญ่ที่มีอำนาจ ก็ไม่อาจรังแกผู้ที่มีความรู้ความสามารถได้ นั่นคือความจริงที่ว่าไม่มีใครรู้ทุกเรื่องได้ ต้องอาศัยคนอื่น ๆ อย่างในกรณีที่ธรรมบาล กุมารเป็นคนมีความรอบรู้ และรอบคอบ แต่ก็คิดคำตอบของปัญหานั้นไม่ออก ในที่สุดไปได้คำตอบ จากนกอินทรี เพราะความรอบรู้ด้านภาษา เราต้องคิดว่า ยึดระเบียบวินัย คือการจะทำสิ่งใดต้องมี ระเบียบวินัยมีกฎกติกาและเคารพกฎกติกานั้นด้วยตัวอย่างที่ท้าวบิลพรหมไม่อาศัยเหลี่ยมความ รอบจัดของตนเอง เพราะมองเห็นว่าความดีความถูกต้องและวาจาสัตย์รวมถึงกฎกติกาจะเป็น บรรทัดฐานในสังคม เพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุขสืบต่อไป และรักษาความเป็นพรหมของตนเองไว้ จึงยอมทำตามกติกาที่วางไว้ด้วยการตัดศีรษะของตน เป็นการยอมตายเพื่อรักษาความถูกต้องชอบ ธรรมเอาไว้

เราต้องมีคติความเชื่อที่ว่า บุตรธิดาต้องกตัญญูทวดเทวีที่ต่อบิดามารดาของตน ยกท่านไว้ ณ ที่สูงด้วยปฏิบัติเลี้ยงดูท่านให้ได้รับความสะดวกสบาย จะเห็นได้จากการปฏิบัติของธิดาทั้ง ๗ ต่อ ท้าวบิลพรหมแสดงความกตัญญูทวดเทวี เมื่อครบรอบปีจะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาอันเชิญศิระษะ ของท้าวบิลพรหมออกมาแห่ประทักษิณรอบภูเขาสุเมรุพร้อมด้วยเหล่าเทพเทวาทั้งหลายประมาณ หนึ่งชั่วโมงแล้วนำกลับคืนเก็บรักษาไว้ ณ ที่เดิม

เราต้องมีคติว่า คนที่มีวาจาสัตย์ เคารพกฎกติกาย่อมได้รับเกียรติและเป็นที่ยกการบูชา แสดงให้เห็นว่าท้าวบิลพรหมแม้จะยิ่งใหญ่และมีอำนาจมากก็ตาม แต่ไม่อาศัยอำนาจที่มีกระทำสิ่งที

ผิด กลับกระทำสิ่งที่ไม่ถูกต้องชอบธรรมไว้เป็นแบบอย่าง ด้วยการกระทำตามที่พูด ยอมตายดีกว่าอยู่อย่างคนไร้วาจาสิทธิ์ จะเห็นว่าการยอมตายเพื่อธรรมนั้นทำให้เป็นอมตะ สังคมไม่ลืม ครบรอบปีเหล่าทวยเทพเทวาทั้งหลายต้องมารวมกันกระทำพิธีสักการบูชาศิระชะของท้าวอภิสิทธิ์พรหมและนำไปแห่ประกาศให้ปวงประชาได้รู้เห็น ถือเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ เป็นการเชิดชูคุณค่าแห่งธรรมะ (วาจาสิทธิ์)

คติความเชื่อเกี่ยวกับบุคลาธิษฐานเข้าสู่ธรรมาธิษฐาน

บุคลาธิษฐานจากอภิสิทธิ์พรหม กับธรรมบาลกุมาร กล่าวกันว่าเป็นพรหม หมายถึงได้แก่พรหมวิหารธรรม ๔ ประการ ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เมื่อทุกฝ่ายอยู่สุขสบายแต่ก็เฟื่องดูอยู่อย่างพร้อมจะเข้าไปช่วยเหลือเมื่อมีภัย หรือวางจิตให้สงบเป็นกลางเมื่อหมดหนทางที่จะช่วยเหลือได้แล้ว อนึ่ง นัยที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็นนัยแห่งปรมาตมธรรมซึ่งเป็นการมองที่ลึกซึ้งกว่า ท้าวมหาพรหมหรืออภิสิทธิ์พรหม ที่กล่าวถึงนั้นคือ “อิตตา” ได้แก่ความรู้สึกว่ามีตัวตนจริงๆ ซึ่งได้ถามปัญหาที่ธรรมบาลกุมาร

ธรรมบาลกุมาร ได้แก่ “สติ ปัญญา” เมื่อเกิดปัญหาขึ้นมาเช่นนี้จึงนำไปคิดใคร่ครวญ แต่คิดอย่างไรก็คิดไม่ออก ว่าส่วนประกอบของชีวิต คือเบญจขันธ์ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณนี้ ไม่ใช่ตัวตนอย่างไร

ต้นตาล ได้แก่ จิตที่เป็นสมาธิ ธรรมชาติของต้นตาลหรือต้นไม้ในตระกูลนี้นั้น จะเป็นไม่มีลำต้นเดียวยอดเดียวไม่มีกิ่งก้านสาขา เมื่อจิตตั้งตรงเป็นหนึ่ง สงบเกิดแสงสว่างทางปัญญาเข้าใจปัญหาได้อย่างถูกต้อง นกอินทรีคู่ผู้เมีย ได้แก่ อายตนะ

คติความเชื่อนัยแห่งคำตอบปัญหา ๓ ราศี

นัยแห่งจริยธรรม

คำตอบว่า ตอนเช้าราศีอยู่ที่หน้า จึงล้างหน้า คือหลังจากผ่านคืนแห่งการนิทราแล้วลุกขึ้นตื่นนอนมาเราต้องล้างหน้าเพื่อชำระมลทินต่างๆ เช่นขี้ตาเป็นต้น ให้สะอาด แต่งหน้าและร่างกายด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ให้ดูดีมีสง่าราศี เพราะคนเวลาพบกันสิ่งแรกที่จะดูคือหน้า การกล่าวเพียงเท่านี้อาจดูผิวเผินเกินไป จึงต้องเจาะคำว่าหน้าให้ลึกลงไปอีกเป็นหน้าแห่งเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ได้แก่หน้าของความเป็นพรหม หน้าทั้ง ๔ ต้องมีความบริสุทธิ์ เช่นเมตตาบริสุทธิ์ ไม่มีสิ่งใดซ่อนเร้นไว้ หลังจากแห่งเมตตา กล่าวอีกสำนวนว่าเมตตาต้องไม่มีฉก เป็นเมตตาแห่งความโปร่งใสบริสุทธิ์ จะชื่นชมยินดีก็เป็นการชื่นชมสรรเสริญที่ไม่อยู่บนฐานของผลประโยชน์ เพราะคำชื่นชมบนผลประโยชน์ย่อมไม่บริสุทธิ์

คำตอบว่า ตอนเที่ยงราศีอยู่ที่อก จึงให้ใช้น้ำลูบอก คือช่วงฤดูร้อนโดยเฉพาะเดือนเมษายน ความร้อนจะขึ้นสูงมาก เที่ยงวันจะล้มผ้าสัได้อย่างชัดเจนถึงอุณหภูมิที่สูง คนต้องเอาผ้าชุบน้ำเช็ดอก ซึ่งอยู่ใกล้หัวใจ ให้เกิดความเย็นบรรเทาความร้อนทางใจ สื่อถึงความอดทน ไม่รู้ว่าจะไปตามความร้อน และแต่งตัวให้เหมาะสมงดงาม (แม้ว่าจะร้อน) จะได้ดูมีสง่าราศี ราศีที่แท้ของบุคคลนั้น เป็นการเก็บซ่อนอารมณ์ที่ไม่พึงประสงค์ได้ อากาศร้อนก็ให้ร้อนเพียงภายนอกไม่ให้อากาศเข้าไปถึงหัวใจโดยใช้น้ำธรรมมาประจำไว้ในใจ รู้จักอดทน อดกลั้นพร้อมทั้งมีความสงบเสงี่ยม ไม่อยู่อย่างคนร้อนนอก ร้อนใจด้วยความอิจฉาริษยา อาฆาต พยาบาท เป็นต้น

คำตอบว่า ตอนเย็นราศีอยู่ที่เท้า จึงให้ล้างเท้า คือหลังจากตรากตรำการงาน กลับบ้านอาบน้ำ ทำธุระต่างๆ เสร็จก่อนเข้านอนคนต้องล้างเท้าก่อน เพื่อป้องกันสิ่งสกปรกที่ติดอยู่กับเท้าไปทำให้ที่นอนสกปรกซึ่งยากต่อการทำความสะอาดสิ่งที่จะครอบงำจิตใจให้ไร้ราศีที่เท่านี้ได้แก่อกุศลมูลทั้ง ๓ (ความโลภ ความโกรธ ความหลง) อันเป็นรากฐานของความชั่ว ที่ต้องชำระล้างให้หมดจดก่อน เมื่อนอนจะได้หลับสบายไม่ต้องมีไฟมาเผาใจให้เร่าร้อนนอนกระสับกระส่าย ราศีทั้งสามต้องชำระล้างให้หมดจดทั้งเบื้องต้นท่ามกลางและที่สุดดั่งที่ยกมานี้ ชีวิตจึงจะประสบสันติสุข

คติความเชื่อเกี่ยวกับการปล่อยสัตว์

๑. การปล่อยนก หมายถึงว่าเป็นเรื่องที่ดี เป็นการคืนอิสรภาพให้กับสัตว์ ถือเป็นการล้างบาปสะเดาะเคราะห์ให้หมดไป เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตน

๒. การปล่อยปลา หมายถึงความเมตตา นำไปปล่อยในแม่น้ำ พอถึงฤดูฝนปลาที่รอดตายก็กลับมาแพร่พันธุ์เป็นอาหารของคนได้อีก

๓. การก่อเจดีย์ทราย หมายถึงนิมิตโชคลาภ ให้มีความสุขความเจริญ เงินทองไหลมาเทมา ดุจทรายที่ชนเข้าวัด อีกประการหนึ่งได้แก่ กุศโลบายแห่งบุญบาป เพราะบุคคลเดินเข้าออกวัดในรอบหนึ่งปีไม่รู้ว่าดินที่ติดเท้านำเข้าไปหรือนำออกจากวัดอย่างไรนมากกว่ากัน การชนทรายเข้าวัดจึงถือว่าเป็นการชดเชยทดแทนดินที่ติดเท้าออกจากวัด จะได้ไม่เป็นบาปในขณะเดียวกันก็ได้บุญ สิ่งเหล่านี้เป็นความละเอียดอ่อนทางจิตใจของบรรพบุรุษ ซึ่งหวาดกลัวต่อบาปและผลของบาป

๔. การสร้างน้ำพระและรดน้ำผู้สูงอายุ หมายถึงพิธีกรรมช่วยชำระล้างสิ่งไม่งามที่ค้างคาอยู่ในใจให้หมดไปและช่วยลดอัถตา ความอวดดี หยิ่ง จงหองที่มีอยู่ด้วย ในแต่ละตระกูลบุตรหลานพากันรดน้ำผู้สูงอายุในตระกูลตนแล้วเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ให้ท่าน การทำเช่นนี้มีคุณค่าอยู่ในน้ำอันเป็นคุณธรรม ได้แก่

- สามัคคีและเชื่อมประสานกับสิ่งต่างๆ ให้ยึดเกาะรวมกันได้
- ให้ความเย็นเพื่อคลายความร้อน สีส่น้ำภายนอกให้เกิดน้ำใจ ให้เย็นกายเย็นใจหรือร้อนกายแต่ไม่ร้อนใจ
- อ่อนน้อมถ่อมตน อยู่ในที่ต่ำโดยธรรมชาติ ไม่แก่งแย่งแข่งขัน ไม่อวดดีอวดเด่นหยิ่งทะนงตนหรือน้อยใจ
- เทียงธรรมหรือยุติธรรมสม่ำเสมอ ไม่ลำเอียง ไม่เลือกปฏิบัติ ให้ความเย็นเสมอกันหมดไม่ว่าเศรษฐีหรือยากจน คุณธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ควรสาดให้แก่กันและกัน ให้ชโลมอยู่ในใจเหมือนน้ำที่ชโลมร่างกายในกิจกรรมต่างๆ ช่วงเทศกาลวันสงกรานต์

คุณค่าทางจริยธรรม

วันสงกรานต์มี ๓ วัน เริ่มวันที่ ๑๓ เมษายนเป็นวันมหาสงกรานต์ วันที่ ๑๔ เป็นวันเนา และวันที่ ๑๕ เป็นวันเถลิงศกใหม่ เดือนนี้อากาศร้อน ดังนั้นถ้าจะมีงานรื่นเริงบันเทิงอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมต้องเล่นกันด้วยน้ำ ด้วยเหตุนี้ สงกรานต์จึงมีกิจกรรมเล่นน้ำกัน แต่ประเพณีนี้สามารถผลิตคุณค่าทางจริยธรรมออกมาหลายนัยด้วยคือ

๑. ไม่ดูหมิ่นคนอายุน้อยกว่าความรู้จะน้อยตาม แล้วจะทำให้เราพูดจาให้เกียรติคนอื่น
๒. มีความเป็นระเบียบวินัยจากปัญหา ๓ ราศี
๓. เลี้ยงพ่อแม่ด้วยดีและเคารพนับถือท่านด้วยการเชื่อฟัง
๔. มีความกตัญญูทวดเทวี ดังธิดา ๗ คนของท้าวทนต์
๕. ธิดาทั้ง ๗ คนของท้าวทนต์นำเคียวของบิดาเวียนประทักษิณ ๓ รอบเพื่อให้เกิดอนุสติ
๖. การรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ ถือคติมาจากการธิดาทั้ง ๗ ของท้าวทนต์เปลี่ยนนาระกันแต่ละปีนำเคียวของบิดาตนจากถ้ำคันธุลี ณ ภูเขาสิเนรุมาศมาสรงน้ำ
๗. การก่อเจดีย์ทรายในวัด ถือเป็นกรทตแทนหรือใช้หนี้สงฆ์จากการที่ตนเข้าวัดแล้วดินติดเท้าไปนอกวัด
๘. ไม่ค้ำยันทันโพธิ์ ถือคติว่าจะให้อายุ อาชีพ ฐานะของตนมั่นคงแข็งแรงและก้าวหน้าไปเรื่อยๆ
๙. การปล่อยนกปล่อยปลาในวันสงกรานต์หรือในวันเกิดโดยเชื่อว่าจะให้อายุยืนยาว

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. **ของดีอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๐.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. **จิตวิทยาจริยธรรมและจิตวิทยาภาษา เล่ม ๒**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจวบจันทน์. **จริยธรรมของเยาวชน**. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๒๐.

ธนาภิต เรียบเรียง. **วันสำคัญของไทย**. กรุงเทพมหานคร : ปิรามิต, ๒๕๔๑.

ประพันธ์ กุลวิจิตรชัย. **เทศกาลประเพณีไทย ๑๒ เดือน**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **อนุทินธรรมะ : ธรรมะสำหรับ ๓๖๕ วัน**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙.

วิทย์ วิศทเวทย์. **จริยศาสตร์เบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๓.

สิริวรรณ ศรีพหล. **หน่วยที่ ๘ การพัฒนาจริยธรรม : การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ในเอกสารชุดวิชาจริยศึกษา**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๙.

สุภัคดี อนุกุล. **วันสำคัญของไทย**. กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๑.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. **เทศกาลและประเพณีไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๗.

(๒) รายงานการวิจัย :

โกศล มีคุณ. “การวิจัยเชิงทดลองฝึกรวมการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมและทักษะในการสอน บทบาทของเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษา”. **ปริญญาพันธการศึกษาดุสิตบัณฑิต**. คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๔.

ธิดารัตน์ กันทิวงศ. “การสอนโดยให้เลียนแบบจากตัวแบบเพื่อพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมในการเรียนภาษาไทยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

ทิพวรรณ ลิ้มสุขนิรันดร์. “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักเรียน” **ปริญญาพันธศึกษามหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๕.

พระครูปิยธรรมนิวิฐ. “ประเพณีสงกรานต์ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** (สาขาไทยศึกษาเพื่อการพัฒนา). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๔๙.

อัมพร ชนะทอง. “การพัฒนาชุดกิจกรรมแนะแนว โดยใช้กิจกรรมกลุ่ม เพื่อพัฒนาการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ด้านความมีน้ำของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนวัดพลับพลา จังหวัดจันทบุรี”. **รายงานการวิจัย**. คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Kant. **The Moral Law**. tr.by H.J. Paton. London: Longsman's Green, 1909.

